

„Első volt az aranykor“ — írta hésziodoszi ihletésű versében Q. Horatius Flaccus egyik nagy költőtársa. Mi hisszük s tudjuk, hogy a korszakok sorrendjében tévedett, hiszen az emberiség — ha olykor nosztalgiaival tekintett is vissza régi korokra — nem jönni jön az aranykor felől, inkább menni megy arrafelé. S ha azt a kort például arról a kimeríthetetlen energiaforrásról nevezik el, amely a fizikai lehetőségeit kibontakoztatja, úgylehet atomkornak fogják nevezni.

Itt élünk az atomkor legelső éveiben — mely persze aranykornak még nem huszonnégy karátos. Érdeklődésünk elsősorban a technika s a természettudományok felé irányul. S ha esetleg tudjuk is, hogy mintegy két évezrede volt egy másik, egy úgynevezett, egy irodalomtörténeti aranykor, akkor sem egészen ok nélkül kérdezzük, hogy miért illik megilletődnünk, a tudomány s a technika százada fiainak, egy „aranykori“ költőre emlékezve. Mit nekünk Hekuba — akarom mondani, Horatius? ... Ha valakinek úgy tünnék, ez a hang tiszteletlen, azt legyen szabad figyelmeztetnem arra, hogy semmi sem teszi holtabbá a halhatatlanokat, mint kanonizált irodalomtörténeti arcképük „megőrzése“, „szellemük“ tisztelete — s hogy ez talán épp Horatius esetében a legkevésbé indokolt, akit, amíg csak hallomásból ismerünk, a klasszicitás hideg márványszobraként tartunk számon, s akiről, amikor olvasni kezdjük, kiderül, hogy olyan meghitt pajtásunk, aki a hálóingéről és éjszakai magömléséről sem restell velünk beszélni.

Huszadik századi olvasók, akik nem szakmabeli kötelességből olvasuk Horatiust, leginkább kíváncsiságból vesszük kézbe — mit mond nekünk? Igazságait, életbölcösségeit ismerteknek és közhelyszerűeknek fogjuk találni; nem csoda, ott élnek az európai köztudatban, már régebbről, a görögök óta, — ha tudunk latinul, vagy jó fordításban kapjuk, legfennebb frappáns megfogalmazásaikat csodáljuk. Műveltsége, tudatossága és fölénye, amellyel önmagától kezdve az istenekig mindenhez-mindenkihez viszonyul, imponálni fog nekünk, s el fogunk csodálkozni őszinteségén, amivel kispolgári okosságát bevallja — jóban lenni a hatalmasokkal, mértékletesen élni, inkább kurtizánokat szeretni, mint a más feleségét, mert abból nem lehet baj —; s hiányolni fogjuk azt, ami elképzelésünk szerint a költőt teszi, hiányoljuk a szenvedélyt és mélységet, a látomást és érzékenységet, az ihlet természetes elrugaszkodását a fontolgtató, „kilenc évig érlelő“, bürokratikus értelem talajától.

Nem volt nagy költő? ... De igen, van egy húrja lantjának, amelynek hangja minden ember lelkében visszhangra kel: az élet siratása. S ez majd a huszonnégy karátos atomkor fiait is meg fogja rendíteni. Sokok költeményében borong a halál gondolata, ezerszer figyelmeztet rá —

*Elveszted egyszer majd csinos asszonyod,
házasod, és akkor a fák közül,
miket, múlandó gazda, úpolsz,
egy se követ, csak a gyászos ciprus —*

és még a nagyságról, költői hivatásról és fölényes öntudattal bejósolt halhatatlanságról, amiket sosem szűnik meg emlegetni, sem jön elhinnünk, hogy nem az önvigasztalás eszközei, az élet megnyújtásának lehetőségei a hírben, alkotásban, — és mindez végső fokon olyan pozitív mondanivaló, ha a mi erkölcsi alapállásunk szerint értelmezzük, amelyet csak árnyalni tudnánk, de nem tovább mélyíteni.

*

Modernebb felfogású irodalomtörténetekben, melyeket századunkban írtak, nagyjából ugyanezt találjuk meg Horatiusról. De ezen túlmenően, *Opera Omnia*-ját és életrajzát olvasva, még egy furcsa ötletem támadt: hogy sokkal okosabb volt, mint amilyen nagy költő.

Korántsem azt akarom mondani, hogy az okosság korlátja lehet a költőiségnek, a tudatosság és műveltség az ihletettségnél — ezernyi példa említhető, hogy nagy művészet mindezek dialektikus összeötvöződéséből jön létre. Itt másról van szó. Nevezetesen arról, hogy Q. Horatius Flaccus, az athéni egyetem hallgatója — hogy mai fogalmakkal fejezzük ki magunkat — köztársasági eszmékért lelkesedett, fegyvert fogott az eszmék védelmében, s Philippi mellett csatában került szembe Octavianusszal, a későbbi császárral, aki ugyan császár korában engedékenynek mutatkozott, de akivel kispolgári-paraszti „okosságból“ Horatius is „kibékült“, akinek kegyence lett... Legszentebb meggyőződésem, hogy nagyobb, szenvedélyesebb, igazibb költő tehetsége-ereje égett benne, mint ami a konformista kegyencben megvalósult, persze — s itt jön a fatalitás — ha úgymond életben maradt volna (Ovidius példája bizonyítja, hogy Octavianus tudott a költőkkel is keményen bánni); — de az okosság, melyről szoltam, nem ebben a finom ízlésű, tartózkodó, csak a muszájig menő „karrierizmusában“ nyilvánul meg, hanem abban, hogy ennek a fatalitását felismerte.

Érdekes, hogy nem az életrajzából — a költeményeiből jöttem rá, hogy Horatiusnak éreznie kellett magában a nagyobb lehetőséget; innen a témáihoz képest túlzottnak tűnő műgond, a kritikai-esztétikai hajlandóság, főleg a *Levelekben*, az irónia, a görögség bálványozása, a formakultúra; megannyi lehetőség az önmaga elől való menekülésre, — s a „nagyobb okosság, mint költőiség“ jelenségét az életrajzból már csupán megértenem maradt szükséges. Maga mondja, az ifjúságra jellemző lelkesedést szembeállítva a későbbi „higgadtsággal“:

*Éppen fordított hajlammal a férfikor és ész
kapcsolatot, befolyást keres és tisztségre törekszik,
nem fog olyanba, amit megváltoztatni nehéz már —*

amiben félreérthetetlen, resignált, kíméletlen s mégis maga-kímélő valomást látok — rá jellemzően egy esztétikai fejtegetésbe elbujtatva, ahol, ahogyan ma mondanók, lélektani hitelességre, az életkori sajátosságok hú ábrázolására inti költőtársait.

Szükségesnek vélem tisztázni, hogy Horatius nem a haladást hordozó eszményekről mondott le Philippi után — a köztársaságpártiak, történelmi szemszögből nézve, nem a haladást képviselték —, ami az eszményeik „tisztaságából“, szubjektíve, semmit sem von le; miként a Tolszto-

jéből sem, hogy kora helytálló bírálatát egy előző kor, a patriarchális feudalizmus erkölce szemszögéből nyújtotta. Q. Horatius Flaccusnak lehettek súlyos, az öngyilkosság gondolatáig menő lelkiismeretválságai, hiszen ő maga mondja, hogy annak, aki egy kútba esett *költőt* ki akarna menteni, így szólna: „biztos vagy-e, hogy nem akarva ugort le?“, meg hogy „*költőnek*... joga halni, s gyilkosság, ha kimentesz ilyet, mikor ő nem akarja“; — s lehettek pillanatai, amelyekben a történelmi fejlődés szükségszerű irányát felismerve, némiképp megnyugodott. De ez a sima felületű, belülről azonban tragikus mélységeket sejtető — s valóban, csupán csak sejtető — költősors az atomkor alkotói előtt is azt példázta, hogy az alkotónak is kielégülést hozó, az utókornak is fennmaradó, igazi nagy műveket csupán a történelem haladás-irányával az ihlet izzásában együtt-száguldó nagy lelkek alkothatnak.

BODOR PÁL Szeszélyes műhelynapló

... Próbálok gondolatban visszafordítani franciára a *Bukás* (Camus: *La Chute*) szövegét. Mesterkéltnek érzem ugyanis a fogalmazást, s noha persze a művészet többek között = stilizálás, azt hiszem, ez az a fajta „másítás“, melynek főfeladata jobban hasonlítani az eredetire, mint maga az eredeti; valahogy úgy, mint a karikatúra, csak (bizonyos értelemben) ellenkező irányú túlzással. (A színpadon nagyobb és rikítóbb strasszal mímelhető csak a valódi ékszer — a valódi ékszer viszont szinte láthatatlanná válik; a rivaldafényben a „valódi“, tehát a teljes festetlenség: halotti sápadtság, míg a természetesség látszatához a smink ordító lázrózsái kellenek). A stilizálás szerepét a művészetben tehát semmiképp sem lehet tagadni — csak *mértékét* nehéz megállapítani. A *Bukás*ban — mindhiába dicsérik Camus klasszikus mérték-tudását — éppúgy érzem a csináltságot, ahogy a díszletanyagában oly hiteles *Közönyben* a figurák és helyzetek (célszerűségnek alárendelt, tehát tendenciózus) mesterkéltségét.

Érdekes, hogy a Saint-Exupéry (*Éjszakai repülés*) könyvében azért nem figyeltem a szövegre, mert nem nyelvre irányító, hanem ablaküvegyelvű; közlekedési jelzőtábla, távirószalag itt a nyelv, vagy bármi más — csak éppen nem *láthatóan, érzékelhetően*: művészi anyag. Ezzel egyidőben olvastam Hemingway *Vándorünnepét*: itt persze a táviró-nyelv látszólagos közönye és szögletelessége nyilván valóban tudatos stílus-eszköz: a legrövidebb utat keresi, mint a bokszoló ökle. Még izgalmasabb a stílus, ha szinte *mindennapi anyaggal* sáfárkodik varázslat-büvölőn. (Supervielle *L'escalier*-je, legalábbis Lator László fordításában, a misztikus fluoreszcenciájú jelképet — a költői átlagnyelvhez viszonyítva — meglehetősen „természetes“ szókinccsel veszi körül, és mégis — mégis? — betölti az igézést...) Nyilván, a művészet legbonyolultabb és legkényesebb kifejezési eszköze a nyelv; nemcsak azért, mert nem rendelkezik a viszonylagos exkluzivitásnak azzal a varázslat-többletével, mint a zene vagy a téri forma vagy a festészet bármely eszköze, hanem azért is, mert